

Dubbeltrubbel: Den fria viljan och moralens natur

Ragnar Francén och Alva Stråge

1. Inledning

Det är okontroversiellt att vi under vissa förståelser av ”fri” kan sägas ha en fri vilja. Vi kan till exempel vara fria från yttre (eller inre) tvång, och vi kan ha de kognitiva och kunskapsmässiga förmågor som krävs för att kunna utföra en rad olika handlingar (andra än den vi faktiskt utför) i en given situation.

Men om vi frågar oss om vi har den typ av frihet som räcker för att en person ska vara moraliskt ansvarig för sina handlingar så är filosofer oeniga. Moraliskt ansvar används ofta i filosofiska diskussioner mellan kompatibilister och inkompatibilister om fri vilja för att ringa in vilken typ av fri vilja som avses. De förra menar då att den sorts frihet som krävs för moraliskt ansvar är förenlig med determinismen, de senare förnekar detta. Det finns en livlig modern filosofisk diskussion om fri vilja och moraliskt ansvar där det framförs komplexa och nyanserade argument om vad fri vilja är och vad som krävs för att vi ska göra fria val. Debatten sträcker sig över flera filosofiska områden som metafysik, begreppsanalys, epistemologi, medvetandefilosofi och normativ etik.

Eftersom fri vilja diskuteras på en sådan bred front är det förvånande att en viss typ av frågor nästan helt lyser med sin frånvaro: nämligen de som rör relationen mellan metaetik och teorier om fri vilja. Fri viljediskussionen kretsar alltså ofta kring frågan om vilken typ av fri vilja en agent behöver ha för att vara moraliskt ansvarig för sina handlingar. Man diskuterar med andra ord vilken typ av fri vilja (om någon) som är ett villkor för att en viss typ av moraliskt faktum ska föreligga (eller för att en viss typ av moraliskt ställningstagande ska vara på sin plats). En naturlig tanke är att det då måste vara något speciellt med just (den relevanta klassen av) moraliska fakta eller ställningstaganden som gör att det alls framstår som rimligt att det skulle finnas ett fri vilje-villkor för just denna typ av fakta eller ställningstagande.

Eftersom metaetiska teorier är just teorier om moralens natur – om vad som är utmärkande för just moraliska fakta och ställningstaganden – så kan man tänka sig att vissa teorier om fri vilja och moraliskt ansvar

förutsätter eller passar bättre med vissa metaetiska teorier än andra. Men detta är något som sällan explicit undersöks i fri vilje-diskussionen.

Detta är en av huvudfrågorna som ska undersökas i vårt forskningsprojekt "Metaetiska och metodologiska grunder för teorier om fri vilja".¹ Har metaetiska antaganden om moralens natur konsekvenser för vilken teori om fri vilja som är rimlig eller riktig, eller för vilka argument som är tillgängliga när man ska utvärdera teorier om fri vilja? Vår hypotes är att det finns relevanta konsekvenser av detta slag som ännu inte ägnats tillräckligt stor uppmärksamhet i fri vilje-diskussionen. I den här texten lägger vi fram några preliminära tankar om denna fråga med utgångspunkt i ett argument från filosofen Richard Double.

2. Double: Moralisk anti-realism och anti-realism om fri vilja

Double är en av få filosofer som explicit diskuterat frågan om metaetiska teories relevans för frågan om fri vilja (Double 1996, 2004, 2005). Han förespråkar metaetisk anti-realism (men under namnet "metaetisk subjektivism"), det vill säga teorin att det inte finns några objektiva moraliska fakta. Det är denna position han menar har implikationer i frågan om fri vilja. Närmare bestämt för den med sig, menar han, att det inte heller finns några objektiva sanningar om fri vilja ("fri vilje-subjektivism").

Att tänka på frågan om fri vilja som ett moraliskt problem medför en ofta förbisedd implikation. Vi kan underkasta teorier om fri vilja en meta-nivåanalys på samma sätt som vi gör med teorier inom normativ etik. Existensen av objektiva sanna påståenden om vilken typ av val som ligger till grund för moraliskt ansvar förutsätter metaetisk subjektivism, på samma sätt som existensen av objektiva sanna påståenden om konsekvensetik eller deontologi gör. [...] Sålunda, om det inte finns objektiva moraliska fakta, som metaetiska subjektivisterna såsom A. J. Ayer (1952) och J. L. Mackie (1977) hävdar, så finns det logiskt sett inga sådana fakta när det gäller moraliskt ansvar. Jag kallar denna position "fri vilje-subjektivism". (Double 2005, s. 507, vår övers.)

Double tänker sig alltså att de relevanta frågorna om fri vilja är moraliska frågor. Detta eftersom han anammar en stark version av det sätt att förstå dessa frågor som nämndes ovan: "Jag definierar 'fri vilja' som

1. Projektet är finansierat av VR (dnr 2023-01181) och involverar, förutom författarna till denna text, Gunnar Björnsson (SU) och Manuel Vargas (UCSD).

'den grad av valfrihet som, alla andra faktorer lika, är nödvändig och tillräcklig för moraliskt ansvar'" (Double 2005, s. 507, vår övers.). Att fråga om människor har fri vilja, eller om fri vilja är kompatibelt med determinism, är alltså samma sak som att fråga om människor har den typ av frihet eller kontroll över sina handlingar en person behöver ha för att vara moraliskt ansvarig för sina handlingar, respektive om denna typ av frihet är förenlig med determinism. Enligt Double gör detta frågor om fri vilja till moraliska frågor eftersom frågor om moraliskt ansvar är moraliska frågor. Från detta följer, menar Double, att om det inte finns objektivt sanna svar på moraliska frågor, så finns det inte heller objektivt sanna svar på de relevanta frågorna om fri vilja. Han menar till exempel att det följer att det inte finns något objektivt sant svar på frågan om kompatibilism eller inkompatibilism är den korrekta teorin om fri vilja. Detta eftersom det inte finns något sant svar på om det krävs en frihet som förutsätter indeterminism för att vi ska vara moraliskt ansvariga för våra handlingar. Det vill säga, anti-realism om fri vilja följer från anti-realism om moral. Som vi tolkar Double kan kärnan i hans argument sammanfattas så här:

- Premiss 1 Påståenden om korrektheten hos kompatibilistiska eller inkompatibilistiska teorier om fri vilja är påståenden om vilken typ av frihet som är nödvändig för moraliskt ansvar.
- Premiss 2 Från moralisk anti-realism följer att det inte finns några objektiva sanningar om vilken typ av frihet som är nödvändig för moraliskt ansvar.
- Slutsats Från moralisk anti-realism följer att det inte finns några objektiva sanningar om huruvida kompatibilism eller inkompatibilism om fri vilja är korrekt.

Detta är en ganska radikal slutsats. Men är argumentet sunt? Vi kommer nu utvärdera dess båda premisser.

3. Utvärdering av premiss 1

Först en kommentar om vår formulering av premiss 1. Double definierar i den citerade passagen ovan "fri vilja" som "den grad av valfrihet som, alla andra faktorer lika, är nödvändig och tillräcklig för moraliskt ansvar". Premiss 1 formuleras dock bara i termer av nödvändighet, inte tillräcklighet.

Anledningen är att det är oklart om Double verkligen avser att karakterisera fri vilja som något som i sig är tillräckligt för moraliskt ansvar. Klausulen "alla andra faktorer lika" gör citatet svårtolkat. Den indikerar att han tänker sig att det också finns andra faktorer (än fri vilja) som spelar roll för om någon är moraliskt ansvarig – och om det gör det så är ju fri vilja inte tillräckligt för moraliskt ansvar.² Detta verkar också ganska rimligt. Man kan till exempel tycka att om en viss handling inte har moraliskt värde (det vill säga inte är moraliskt bra/riktig eller dålig/felaktig) så kan agenten inte sägas vara *moraliskt* ansvarig för handlingen (till skillnad från kausalt ansvarig till exempel) trots att hon handlade av fri vilja. Vi tolkar därför i stället Double som att han menar att fri vilja ska förstås som den sort frihet som *givet att alla andra relevanta faktorer är på plats* är tillräckligt och nödvändig för moraliskt ansvar.

Ett sätt att invända mot premiss 1 är att ifrågasätta om påståenden om fri vilja verkligen i sig är påståenden om (den typ av frihet som krävs för) moraliskt ansvar. Vi noterade ovan att det är vanligt att förstå fri vilja i relation till moraliskt ansvar. Men det är inte uppenbart att man därmed ska definiera det förra i termer av det senare, såsom Double gör.³ Vi kan börja med att notera att även om vi går med på att fri vilja är nödvändigt för moraliskt ansvar så betyder inte det att fri vilja behöver *definieras* i termer av moraliskt ansvar. Fri vilja kan vara något som är karaktäriserbart oberoende av moraliskt ansvar, och som vi tänker är ett nödvändigt villkor för att någon ska vara ansvarig. (På samma sätt kan man t. ex. tänka sig att utsträckning i rummet är en förutsättning för att ett objekt ska kunna ha färg, utan att "utsträckning i rummet" måste definieras i termer av färg, eller att påståenden om objekts utsträckning i rummet är påståenden om objektens färg.)

2. Kan man inte på samma grund (dvs. "alla andra faktorer lika"-klausulen) ifrågasätta huruvida Double verkligen menar att fri vilja är nödvändigt för moraliskt ansvar? (Tack till Olle Risberg för frågan.) Detta framstår inte som lika rimligt för oss. Betänk följande påstående: "*Givet att andra relevanta faktorer är på plats* (t. ex. att agenten har gjort något moraliskt fel) så är fri vilja den typ av frihet som är tillräcklig för moraliskt ansvar". Den kursiverade delen innebär att påståendet inte implicerar att fri vilja är tillräckligt för moraliskt ansvar, de andra faktorerna kan ju också behövas. Jämför med följande: "*Givet att andra relevanta faktorer är på plats* (t. ex. att agenten har gjort något moraliskt fel) så är fri vilja den typ av frihet som är nödvändig för moraliskt ansvar". Här har man fortfarande sagt att fri vilja är nödvändigt för moraliskt ansvar.

3. Man skulle kunna invända att Double är fri att stipulativt definiera "fri vilja" på det sätt han önskar. Men det är tydligt att Double avser att förstå fri vilja på ett sätt som är vanligt (kanske till och med det vanligaste) i fri vilje-litteraturen. Han menar t. ex. att slutsatsen av det argument där definitionen är en premiss är en konkurrent till andra etablerade fri vilje-teorier.

Man behöver inte heller se relationen mellan fri vilja och moraliskt ansvar som något en fri vilje-teori i slutändan behöver respektera. I stället skulle vi kunna säga att den relation som vi förteoretiskt uppfattar finns mellan fri vilja och moraliskt ansvar (t. ex. att det förra är nödvändig och/eller tillräcklig för det senare) används som ett (av kanske flera) sätt att ringa in eller avgränsa det undersökningsobjekt man är intresserad av (vilken typ av fri vilja vi är ute efter). Detta verkar vara i linje med hur vissa filosofer som vill förstå fri vilja i relation till moraliskt ansvar tänker (jfr t. ex. Vargas 2023, s. 28). Om vi ser på saken på detta sätt kan vi hålla öppet att våra undersökningar visar att relationen mellan fri vilja och ansvar inte var den vi tänkte oss när vi påbörjade dem. Vi skulle till exempel kunna komma fram till att en viss förmåga att kontrollera sitt beteende, som är förenlig med determinism, räcker för att vi ska vara ansvariga för våra handlingar, men vara osäkra på om besittning av förmågan räcker för att ha fri vilja (något som liknar Fischers ”semi-kompatibilism”, se t. ex. Fischer 1999).

Om man accepterar denna syn på kopplingen mellan fri vilja och moraliskt ansvar så faller premiss 1 i Doubles argument, och därmed också argumentet. Antag att fri vilja är ett fenomen som vi kan karakterisera, eller peka ut, oberoende av dess koppling till moraliskt ansvar. Vi kanske upplever många av våra val – till exempel när vi väljer mellan ett äpple och en banan från fruktskålen – som fria i den relevanta bemärkelsen, och även tänker att frihet i den bemärkelse vi upplever är nödvändigt för att någon ska vara moraliskt ansvarig för sina handlingar. Antag att vi sedan skulle komma fram till att det inte finns några objektiva moraliska fakta eller till och med att det inte finns några moraliska fakta alls (på grunder som inte har med fri vilja att göra). Vi skulle ändå kunna fortsätta fundera på om fri vilja – i den där bemärkelsen vi ofta upplever att vi har fri vilja, och som vi först tänkte var nödvändig (och kanske tillräcklig) för moraliskt ansvar – är något som existerar eller inte. För om vi inte definierar ”fri vilja” i termer av ansvar, utan använder relationen som ett tentativt sätt att ringa in undersökningsobjektet, så kan vi hålla öppet att de villkor som krävs för att fri vilja ska existera i slutändan är oberoende av villkoren som krävs för att moraliskt ansvar ska existera. Och om man försvarar en kompatibilistisk eller inkompatibilistisk teori om fri vilja så behöver man inte acceptera att man därmed försvarat eller förbundit sig till något påstående om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar.

3. Utvärdering av premiss 2

Doubles första premiss – att (kompatibilistiska och inkompatibilistiska) fri vilje-påståenden är påståenden om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar – kan alltså ifrågasättas. Men hur står sig argumentet om vi accepterar denna premiss? Premiss 2 kan förefalla ganska rimlig: Om vi är anti-realister om moraliskt ansvar så finns det väl inte några objektiva sanningar om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar? Och då skulle det, givet att vi accepterar premiss 1, följa att det inte finns någon objektiv sanning om huruvida kompatibilism eller inkompatibilism är korrekt.

Problemet med detta resonemang är att premiss 2 trots allt är falsk: även givet moralisk anti-realism, och anti-realism om moraliskt ansvar, så kan det finnas objektiva sanningar om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar. Vi kan se detta genom att titta på specifika former av moralisk anti-realism.

Vi börjar med misstagsteori. Moralisk misstagsteori säger att det inte finns några moraliska fakta (inga handlingar är rätt, fel, tillåtna, bör utföras och så vidare) och att det därför inte heller finns några sanna (icke-negerade, atomära) moraliska påståenden. Det är aldrig sant att säga eller tro att en handling är rätt eller fel, eller att man bör agera på vissa sätt snarare än andra. Detta är en form av anti-realism eftersom den förnekar att det finns objektiva moraliska sanningar; det finns ju inga moraliska sanningar alls.

Följer det av misstagsteorin att det inte finns någon objektiv sanning om vilken typ av fri vilja som krävs för moraliskt ansvar? Om vi för enkelhets skull antar att misstagsteorin gäller alla moraliska fakta, inklusive dem om moraliskt ansvar, så följer att ingen någonsin är ansvarig för sina handlingar och alltså att alla påståenden som implicerar att någon person är moraliskt ansvarig för en handling är falska. Men endast vissa teorier och påståenden i fri vilje-debatten implicerar att någon är moraliskt ansvarig. Vi kan börja med att titta på kompatibilistiska teorier om fri vilja. Kompatibilistiska teorier säger att existensen av fri vilja (i den relevanta bemärkelsen) är förenlig med determinism. De pekar ut något kriterium, *K*, där *K* är sådant att vissa agenter (vid vissa tillfällen) lever upp till *K* även om determinismen är riktig, och hävdar att en agent är fri så länge hon lever upp till *K*. Ett sätt att formulera en generisk kompatibilistisk teori om fri vilja, där fri vilja definieras i relation till moraliskt ansvar, skulle vara följande:

- (1) En agent är fri på det sätt som gör henne moraliskt ansvarig för sina handlingar om och endast om hon lever upp till det kompatibilistiska kriteriet K.

(1) är inte förenlig med moralisk misstagsteori, i alla fall inte om K är ett kriterium som vissa agenter ibland uppfyller. För då följer från (1) att dessa agenter är moraliskt ansvariga för sina handlingar, och misstagsteorin (som vi förstår den här) utesluter detta. Misstagsteorin utesluter alltså att (1) är sann på samma sätt som den utesluter att utilitarismen är sann eftersom utilitarismen medför att vissa handlingar är moraliskt rätt, nämligen de som maximerar lyckan.

Men det finns sätt att försvaga (1) som gör att vi får påståenden som inte är oförenliga med misstagsteori:

- (2) En agent är fri på det sätt som gör henne moraliskt ansvarig för sina handlingar *endast om* hon lever upp till det kompatibilistiska kriteriet K.

Misstagsteorin utesluter inte att detta påstående är objektivt sant. (2) implicerar nämligen inte att någon är ansvarig, eftersom påståendet bara säger att K är ett *nödvändigt* villkor för när någon är fri på det sätt som gör henne ansvarig.

Men om misstagsteorin om moraliskt ansvar är sann, och det alltså inte finns något sådant som moraliskt ansvariga individer, är det då inte märkligt att det skulle finnas objektiva sanningar om vad som krävs för att någon ska vara moraliskt ansvarig? Tvärtom. Vanliga varianter av moralisk misstagsteori förutsätter att det finns sådana objektiva sanningar! Ett standardsätt att argumentera för misstagsteori inbegriper dels en begreppslig premiss som etablerar vilken typ av fakta moraliska påståenden syftar till att beskriva eller vilka villkor som måste vara uppfyllda för att en handling ska vara till exempel moraliskt fel, och dels en metafysisk premiss enligt vilken denna typ av fakta inte existerar, eller att dessa begreppsliga villkor aldrig är uppfyllda. J. L. Mackie menade till exempel att när man hävdar att en handling är rätt eller fel så är detta att hävda att en viss sorts objektivt föreskrivande faktum föreligger, men att sådana fakta inte existerar. Om man argumenterar på detta sätt för misstagsteorin, så måste man alltså gå med på att det finns begreppsliga begränsningar på när moraliska fakta föreligger (och att vissa av dessa begreppsliga begränsningar aldrig är uppfyllda). En misstagsteoretiker kan alltså hävda att (2) är sann

eftersom den specificerar ett sådant begreppsligt villkor på när någon är moraliskt ansvarig. (På motsvarande sätt kan en misstagsteoretiker hävda att "en handling är moraliskt rätt endast om det finns moraliska skäl att utföra den" är sant som en begreppslig begränsning på när en handling är rätt.)

(2) kan alltså vara objektivt sann även om misstagsteorin är korrekt. Detta motbevisar Doubles påstående att det från moralisk anti-realism följer att det inte finns några objektiva sanningar om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar (det vill säga, det motbevisar premiss 2). Det visar dock ännu inte att en kompatibilistisk teori om fri vilja (där fri vilja förstås som den frihet som krävs för moraliskt ansvar) kan vara objektivt sann trots moralisk anti-realism. Detta eftersom (2) inte är en kompatibilistisk teori; den säger ju inte att det kompatibilistiska kriteriet K är tillräckligt för att ha fri vilja (det vill säga, vara fri på det sätt som krävs för moraliskt ansvar). Men följande är ett sätt att formulera en kompatibilistisk teori:

(3) En agent är fri på det sätt *som krävs för* att hon ska vara moraliskt ansvarig för sina handlingar om och endast om hon lever upp till det kompatibilistiska kriteriet K.

(3) säger, liksom (1), att uppfyllande av kriterium K är ett tillräckligt och nödvändigt villkor för att vara fri i den relevanta bemärkelsen. Men till skillnad från (1), som säger att denna frihet *gör* personer ansvariga (och alltså är tillräcklig för att man ska vara ansvarig), säger (3) inte att sådan frihet är tillräckligt för att vara moraliskt ansvarig, utan endast att den är nödvändig (att den krävs). Även andra villkor kan alltså behöva vara uppfyllda för att man ska vara moraliskt ansvarig för en handling. Detta gör att (3) är förenlig med misstagsteori om moraliskt ansvar. Sådan misstagsteori utesluter inte (som vi konstaterade ovan) att det är ett begreppsligt krav att en person uppvisar en viss sorts frihet för att kunna vara moraliskt ansvarig och att det finns personer som är fria på detta sätt. Enligt misstagsteorin kan det även finnas andra begreppsliga krav på moraliskt ansvar som aldrig är uppfyllda, till exempel att agenter bara kan vara moraliskt ansvariga om åtminstone vissa handlingar har moralisk status. Eftersom detta kriterium inte är uppfyllt om misstagsteorin är korrekt, betyder det att alla påståenden om att någon är moraliskt ansvarig är falska. Dock kan det fortfarande vara sant att vissa individer har den där friheten som krävs för moraliskt ansvar.

Detta visar att moralisk misstagsteori är förenlig med att någon kom-

patibilistisk teori om fri vilja är objektivt sann även om fri vilja definieras som den typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar.

Moralisk misstagsteori är även förenlig med till exempel följande inkompatibilistiska teorier om fri vilja:

- (4) För moraliskt ansvar krävs en frihet som inte är förenlig med determinism.
- (5) En agent är fri på det sätt som krävs för att hon ska vara moraliskt ansvarig om och endast om hon lever upp till det libertarianska kriteriet L (dvs. något kriterium man kan leva upp till endast om determinismen är falsk).

(4) och (5), som uttrycker tanken bakom inkompatibilism respektive en generisk inkompatibilistisk libertariansk teori om fri vilja, kan vara objektivt sanna även om moralisk misstagsteori är riktig. Precis som vi sett för andra påståenden ovan, så kan misstagsteoretikern säga att (4) och (5) pekar på begreppsliga villkor för att en person ska vara moraliskt ansvarig. Det kan till och med vara så att anledningen till att en misstagsteori om moraliskt ansvar är sann (dvs. anledningen till att vi aldrig är moraliskt ansvariga för något) är att något av dessa begreppsliga villkor gäller, och att determinismen är sann eller att vi aldrig lever upp till L. Alternativt kan en förespråkare av (5) säga att vi lever upp till L och alltså är fria agenter, men att det finns oberoende skäl att förneka att vi någonsin är moraliskt ansvariga för våra handlingar.

Det verkar således som att moralisk misstagsteori, som alltså är en form av moralisk anti-realism, är förenlig med att någon kompatibilistisk eller inkompatibilistisk teori om vilken sorts frihet som krävs för moraliskt ansvar är objektivt sann. Detta visar att Doubles premis 2 i argumentet ovan är felaktig, och därför att anti-realism om fri vilja inte följer från moralisk anti-realism även om vi accepterar att fri vilja förstås som den frihet som krävs för moraliskt ansvar (premis 1).

Fungerar Doubles argument bättre om vi har andra former av moralisk anti-realism i åtanke? Talar-relativism (eller kontextualism) säger att sanningsvillkoren för moraliska utsagor varierar med antingen talarrens moraliska standard (som ofta förstås som en uppsättning positiva och negativa attityder) eller den moraliska standard som accepteras (i form av någon konvention) i hennes samhälle. Det passar bra ihop med en sådan teori om moraliska omdömen i allmänhet (omdömen om vilka handlingar som är rätt, fel och så vidare) att vad som krävs för att en

agent ska vara moraliskt ansvarig för sina handlingar också varierar mellan olika moraliska standarder. Vissa individers eller samhällens standarder kanske kräver att en persons val är icke-determinerade för att personen ska vara moraliskt ansvarig för sina handlingar, medan andras standarder nöjer sig med att ett eller annat fri vilje-kompatibilistiskt kriterium är uppfyllt. Det skulle följa från en sådan talar-relativism att det inte finns något *objektivt, allmängiltigt* sant svar på frågan om moraliskt ansvar kräver "icke-determinerad frihet". När en person säger att indeterminism är en förutsättning för moraliskt ansvar så är det sant, när en annan person säger att det inte krävs så är det sant. Givet premiss 1 skulle detta betyda att det inte finns något objektivt sant svar på om kompatibilism eller inkompatibilism om fri vilja är korrekt.

Men en talar-relativist om moraliska omdömen i allmänhet *måste* inte acceptera en sådan relativistisk idé om moraliskt ansvar. Vissa relativister har hävdad att även om det inte finns en objektivt sann moralisk standard, så finns det gränser för vilka moraliska standarder som är adekvata, eller över huvud taget räknas som moraliska standarder (se t. ex. Wong 1984 och 2006). Det är alltså möjligt för en talar-relativist att säga att endast kompatibilistiska eller inkompatibilistiska teorier kan vara sanna, men kanske att vilken sådan teori som är korrekt kan variera från talare till talare. Vi påstår inte att detta är en rimlig idé, men möjligheten visar att det inte heller följer från talar-relativism att det inte finns objektiva sanningar om fri vilja (definierat i termer av moraliskt ansvar).

Om vi i stället tänker oss non-kognitivistisk anti-realism om moraliska påståenden, inklusive påståenden om moraliskt ansvar, så är yttranden om att en agent är moraliskt ansvarig uttryck för något slags (troligtvis komplex) icke-kognitiv attityd. Yttranden om att någon är fri på det sätt som krävs för att vara moraliskt ansvarig (vilket, givet att vi nu går med på Doubles premiss 1, är samma sak som att säga att personen har fri vilja) är då också ett uttryck för en (ännu mer komplex) icke-kognitiv attityd. När personer försvarar kompatibilistiska eller inkompatibilistiska teorier om fri vilja så är detta då uttryck för deras non-kognitiva attityder eller dispositioner att ha non-kognitiva attityder under vissa omständigheter (precis som när de försvarar utilitarism eller deontologi). (Det verkar ibland vara något sådant Double har i åtanke när han pratar om fri vilje-subjektivism: "Subjektivister kan se teorier om fri vilja som en explikation av våra viktiga känslor och attityder kring fri vilja och moraliskt ansvar" (Double 2005, s. 508, vår övers.).) Eftersom försvar av kompa-

tibilism och inkompatibilism då är uttryck för sådana attityder så kan de varken vara sanna eller falska. Så har då Double rätt i sitt argument, givet att vi har denna typ av moralisk anti-realism i åtanke: Följer det från just non-kognitivism att det inte finns några objektiva sanningar om fri vilja?

Riktigt så enkelt är det inte. En viss typ av argument som använts för att försvara non-kognitivismen kan även användas (och har använts) för att försvara kompatibilism. Enligt den typ av argument vi har i åtanke så är non-kognitivismen rimlig för att den förklarar funktionen hos moraliska omdömen, det vill säga att gynna mänsklig samlevnad och samarbete. Denna funktion upprätthålls genom att folk har positiva och negativa attityder gentemot typer av handlingar som är gynnsamma/ogynnsamma för social samlevnad, och ger uttryck för dessa attityder för att på så sätt koordinera normer. I relation till denna funktion krävs det då inte några metafysiskt suspekta normativa egenskaper för att det ska vara på sin plats att skilja på moraliska och omoraliska handlingar. Samma typ av resonemang kan också anföras i relation till moraliskt ansvar. Funktionen hos vår moraliska ansvarspraktik – som är att skilja handlingar som agenter ska hållas ansvariga för från handlingar (och andra händelser) som agenter inte ska hållas ansvariga för – kräver inte att agenterna i den förra kategorin utmärker sig genom att ha en metafysiskt suspekt förmåga att kunna välja på ett icke-determinerat sätt. Det relevanta är i stället om de uppvisar en (med determinismen förenlig) förmåga att ta hänsyn till normativa överväganden. På detta sätt har vissa filosofer argumenterat för en kompatibilism om fri vilja som just fokuserar på att det som krävs för att en person ska vara moraliskt ansvarig är att hon har vissa emotionella och kognitiva förmågor (se t. ex. Vargas 2013). Lenman (2024) använder resonemang av detta slag för att försvara både non-kognitivism och kompatibilism. I den mån denna typ av argument talar för att non-kognitivism är den (objektivt) korrekta teorin om moraliska åsikter, så skulle de alltså också kunna tala för att kompatibilism om fri vilja är (objektivt) korrekt.

Vi bör dock notera att en non-kognitivist som argumenterar på detta sätt behöver förstå kopplingen mellan ansvar och fri vilja i Doubles premis 1 på ett annat sätt än det vi nämnde ovan. Om premissen innebär att utsagor om att fri vilja inte kräver indeterminism är moraliska utsagor (vilket är Doubles egen förståelse), så följer det som sagt från non-kognitivismen att dessa utsagor varken kan vara sanna eller falska. Men man kan hävda att premis 1 bör tolkas annorlunda givet non-kognitivismen. Om non-kognitivismen är korrekt så är moralisk ansvarighet inte någon egen-

skap som kan instansieras i världen. Så då bör vi inte förstå kopplingen som att fri vilja är den sorts frihet som krävs för att moraliskt ansvar ska instansieras. Ur ett non-kognitivistiskt perspektiv kan det då vara rimligare att tänka sig att fri vilja är den typ av frihet som krävs för att det, i relation till moraliska ansvarsomdömens funktion, ska vara på sin plats att kalla någon moraliskt ansvarig. Om det då stämmer att den frihet som krävs för detta är förenlig med determinismen (i enlighet med resonemanget i föregående stycke), så följer det att kompatibilismen är korrekt. (Detta är en ganska vanlig sorts försvar av kompatibilism, men inte alltid kopplat till non-kognitivism.) Detta skulle då visa att non-kognitivister inte är förbundna till att säga att det inte finns några objektiva sanningar om vilken fri vilje-teori som är korrekt, även om fri vilja förstås som den frihet som krävs för moraliskt ansvar, så länge denna koppling förstås på rätt sätt. Denna invändning mot Doubles argument innebär alltså att man i ljuset av en non-kognitivism menar att premiss 1 ska tolkas på ett visst sätt, och att premiss 2 då är orimlig.

4. Avslutning

Vi har tittat på Doubles argument för att anti-realism om fri vilja följer från moralisk anti-realism, och vi har ifrågasatt dess båda premisser. För det första så är det inte uppenbart rimligt att förstå frågor om fri vilja som moraliska frågor, även om vi använder moraliskt ansvar för att ringa in den fråga om fri vilja vi är intresserade av. För det andra kan moralisk anti-realism kombineras med idén att någon form av kompatibilism eller inkompatibilism är objektivt sann *även* om vi förstår fri vilja som den typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar.

Finns det då ingen koppling mellan moralisk anti-realism och fri vilja? Vi tror att det finns en svagare koppling än den Double argumenterar för: moralisk anti-realism implicerar inte, men *möjliggör*, positionen att det inte finns någon objektivt sann teori om fri vilja. Anta att vi förstår fri vilja som ”den typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar” (det vill säga att vi går med på någon variant av Doubles första premiss). Vi har försökt visa att moralisk anti-realism är förenlig med att någon fri vilje-teori har objektivt rätt om vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar. Men i vår diskussion har vi även sett att olika former av moralisk anti-realism också är förenliga med att det *inte* finns några sådana objektiva sanningar. Detta verkar inte gälla för moralisk realism. Om moralisk realism är sann, inklusive realism om moraliskt ansvar, så finns

ett objektivt sant svar på vilka villkor som måste vara uppfyllda för att någon ska vara moraliskt ansvarig. Om vi då förstår fri vilja som ”den typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar”, så kommer det alltså finnas ett objektivt sant svar på vilken typ av frihet detta är. (Om vi förstår moralisk realism som idén att det finns i alla fall vissa objektiva moraliska sanningar, så är detta förstås förenligt med att vissa moraliska frågor, till exempel om moraliskt ansvar, inte har objektiva svar. I så fall är även moralisk realism förenlig med att det inte finns objektiva sanna svar på vilken typ av frihet som krävs för moraliskt ansvar.⁴ Men detta är då möjligt just på grund av denna ”lucka av moralisk anti-realism” inom ramen för moralisk realism.) Så även om Doubles argument inte visar att anti-realism om fri vilja följer från moralisk anti-realism, så har skillnaden mellan moralisk realism och anti-realism konsekvenser för om vi kan utgå från att det finns ett objektivt sant svar på vilken typ av fri vilja (om någon) som krävs för moraliskt ansvar.⁵

Litteratur

- Double, Richard. 1996. *Metaphilosophy and Free Will*. New York: Oxford University Press.
- Double, Richard. 2004. ”The Ethical Advantages of Free Will Subjectivism”. *Philosophy and Phenomenological Research* 69, nr 2, s. 411–22.
- Double, Richard. 2005. ”Metaethics, Metaphilosophy, and Free Will Subjectivism”. I *The Oxford Handbook of Free Will*, red. Robert Kane, s. 506–28. Oxford University Press.
- Finlay, Stephen. 2008. ”The Error in the Error Theory”. *Australasian Journal of Philosophy* 86, nr 3, s. 347–69.
- Fischer, John Martin. 1999. ”Recent Work on Moral Responsibility”. *Ethics* 110, nr 1, s. 93–139.
- Harman, Gilbert. 1996. ”Part I: Moral Relativism”. I *Moral Relativism and Moral Objectivity*, red. Gilbert Harman och Judith Jarvis Thomson, s. 1–64. Cambridge: Blackwell.
- Lenman, James. 2024. *The Possibility of Moral Community*. Oxford University Press.
- Vargas, Manuel. 2013. *Building Better Beings: A Theory of Moral Responsibility*. Oxford University Press.
- Vargas, Manuel. 2023. ”What Is the Free Will Debate Even About?”. *The Harvard Review of Philosophy* 30, s. 23–35.
- Wong, David B. 1984. *Moral Relativity*. Berkeley: California University Press.

4. Tack till Olle Risberg för detta påpekande.

5. Tack till Jens Johansson och Olle Risberg för hjälpsamma kommentarer på en tidigare version av denna text.